

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"א
תשע"ד

חספ"ד 481

ברכת נטילת ידיים לפני הסעודה

נטילה מן הברז כשאין נטלה בסביבה

חכמים התקינו ליטול את הידיים לפני אכילת הפת, וזאת משני טעמים. הטעם הראשון הוא מפני שאם הדבר ייהפך להרגל הרי שהנטילה תתרום לכך שהכוהנים המצווים לשמור על טהרתן של התרומות לא יבואו לטמא אותן בטעות. מובא במשנה ברורה:

אחד מפני סרך תרומה, והיינו כיון דידים עסקניות הן ונוגעים בכל דבר, ובזמן שהיה נוהג טומאה וטהרה והכהנים אכלו תרומה היו צריכין ליטול ידיהם מדברי סופרים קודם אכילת תרומה כדי שלא יטמאוהו בנגיעתן וכדי שיהיו רגילין הכהנים בזה גזרו ג"כ על כל איש ישראל האוכל פת שאסור לאכול עד שיטול ידיו וגם עכשיו שאין הכהנים אוכלין תרומה מפני הטומאה לא בטלה תקנה זו כדי שיהיו רגילים בני ישראל כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו לאכול בטהרה (משנה ברורה קנח, א).

הטעם הנוסף לחיוב נטילת ידיים הוא "משום נקיות וקדושה", שכן השמירה על נקיות הגוף נחשבת לצעד ראשון במסלול המכוון את האדם גם להשגת טהרת הנפש. כותב בעל ערוך השלחן, "דכך רצון הקדוש ברוך הוא שנתנהג בנקיות ובקדושה וטהרה דנקיות מביא לידי טהרה וטהרה מביא לידי פרישות וקדושה" (ערוך השלחן קנח, ב).

עוד ראוי חכמים לנכון לתקן שנטילה זו תיעשה מתוך כלי, ובכך דימו את נטילת הידיים קודם הסעודה לקידוש ידיים ורגלים של הכהנים במקדש שנעשה מתוך המים שבכיור, "דשולחנו של אדם במקום מזבח [שלהי חגיגה כז ע"א] וכמו שקודם עבודת המזבח היה צריך לקדש ידיו מן הכיור כמו כן קודם אכילתו יקדש ידיו ע"י כלי" (ערוך השלחן קנט, א).

פעמים נמצא אדם במצב שבו הוא מבקש ליטול את ידיו כדי לאכול ואין לו נטלה או כלי אחר בסביבתו. האם מותר במקרה כזה ליטול את הידיים ישירות מן הברז? האם ניתן להחשיב לעניין זה את צינורות המים, והברז עצמו, ככלי שממנו שופך האדם את המים על ידיו?

בתשובה שכתב הרב שלום משאש (שו"ת תבואות שמש א, יח) בנידון הוא טען שאין להתיר ליטול ידיים מן הברז, וזאת משני טעמים. הטעם הראשון הוא מפני שהצינורות אינם מיוצרים מלכתחילה כדי שישמשו ככלי קיבול. הרב משאש מסביר שמדברי המשנה במסכת ידיים מתברר שכדי שכלי קיבול ייחשב לכלי כשר לעניין מצוות נטילת ידיים, עליו להיות מסוגל להכיל בתוכו שיעור מינימלי של מים (רביעית מים, כ-86 סמ"ק), אך על הכלי לעמוד בתנאי אחד נוסף, והוא שיהיה כלי שנוצר מלכתחילה כדי לשמש ככלי קיבול. אולם כפי שמבאר הרמב"ם בפירושו למשנה (מסכת כלים ב, ג) צינור מים נחשב לכלי שאינו "עשוי לקבלה", "מפני שהמטרה בסלונות הללו שיעברו בהן המים לא שיתקבץ וינוח בהן". לדעת הרב משאש

העובדה שהמים עומדים ומאוחסנים בצינורות וממתנינים שם עד לשעת פתיחת הברז אין בה כדי לשנות את העובדה שתכליתם העיקרית של הצינורות אינו אלא העברת המים ממקום למקום.

רבים חלקו על הערכה זו ובעיניהם יש להחשיב את צינור המים ככלי שיש לו "בית קיבול, וכעשוי לכך, וממילא שם כלי עליו" (שו"ת ציץ אליעזר, חלק ח, ז; ובדומה לכך עוד בתשובות אור לציון, חלק א, טז; חבל נחלתו, א, יז). הרב משאש הוסיף וטען שצינורות המים אינם יכולים להיחשב ככלי כשר לשם נטילת ידיים מטעם נוסף, הקשור להליך הבנייה המקובל והרווח. בדרך כלל מחברים את צינורות המים וקובעים אותם במקומם בתוך כותלי הבתים, ורק לאחר מכן מחברים את הברזים בקצה הצינורות. צינור המים הופך להיות כלי קיבול המסוגל לקבל או לאחסן בתוכו את המים רק משעה שמתקינים את הברז בקצהו ובכך חוסמים את יציאת המים ממנו. כיוון שבשעה שמתקינים את הברז אל קצה הצינור מחובר כבר לקיר הבית ושקוע בתוכו, הוא נחשב להלכה כחלק מהקיר ואין מקום להחשיבו לכלי עצמאי.

שהצינורות לפני חיבורם אל קירות הבית היו חלולים משני הצדדים באופן שלא היה שם כלי עליהם, ומתי מקבלים השם כלי רק לאחר מיכן [...] ובזה הרי פוסק הרמ"א שם דאין ליטול ידיים מהם" (ציץ אליעזר ח, ז).

דין זה נפסק להלכה על ידי הרמ"א (סימן קנט, ז), וכפי שכתב להסביר במשנה ברורה: "דלנטילת ידיים כלי בעינין וכיון שהם קבועים בכותל הרי הן ככותל, ואין שם כלי עליהן, אף על פי שעשה להן בית קבול" (משנה ברורה קנט, מח).¹

אמנם בשעת הדחק נראה שניתן לסמוך על שיטת הט"ז (סימן קנט, ח) שלפיו רשאי אדם ליטול ידיים מן הכלי אף אם הכלי נוצר בשעת היותו מחובר לכותל. הרב אליקים לבנון כתב להלכה כי, "ברזים שלנו הואיל והמים נמצאים בצינורות והצינורות מיוצרים לבדם ואחר כך משקיעים אותם בקרקע או בקירות, בשעת הדחק אפשר לומר שהמים היו בכלי [...] ולכן אפשר לסמוך על זה בשעת הדחק" (שו"ת ארזי הלבנון [באינטרנט], סימן קנט).

הרב יצחק אבי רונס
מרצה בתכנית בני הישיבות

¹ בהתאם לכך כתב הרב בן ציון אבא שאול, שבמקום שהתקנת הצינור נעשית כאשר הברז כבר מחובר אליו, יש להכשיר את הנטילה ישירות מן הברז (שו"ת אור לציון חלק ב, פרק מו, הערה ב).

"קחו לכם מארץ מצרים עגלות" (בראשית מה, יט)

כשהתוודע יוסף אל אחיו ושלח עמם הזמנה ליעקב אביו לבוא למצרים, הורה להם, "קחו לכם מארץ מצרים עגלות". כשהגיעו אחיו ליעקב וסיפרו לו כי יוסף חי, אומרת התורה שבתחילה "לא האמין להם". רק לאחר שראה את העגלות ששלח לו יוסף, "וירא את העגלות" ואז, "ותחי רוח יעקב אביהם".

חז"ל מסבירים את הרמז הטמון בעגלות הללו. על ידי שליחתן רמז יוסף לאביו ש"בשעה שפרשתי ממך [...] בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק". כלומר, הנושא האחרון שלמד יוסף מאביו היה בדיני עגלה ערופה. הוא היה היחיד שידע מה למד עם אביו באחרונה. יוסף רמז זאת באמצעות משלוח העגלות ולכן, כשראה יוסף את העגלות אמר, "עוד יוסף בני חי".

חז"ל מוסיפים ומסבירים ששמחתו של יעקב הייתה כפולה: גם בשל עצם העובדה שיוסף בנו חי וגם על כך שלא התבולל בין המצרים, אלא נשאר נאמן ליהדותו ולתורה שלמד מאביו. ברמז על העגלות ראה אישור לשני הדברים גם יחד.

העניין של עגלה ערופה אינו מקרי. כשמתעמקים במצווה זו מגלים את הקשר בין נושא זה ובין המצב המיוחד שבו עמד יוסף. לכן דווקא עניין זה שימש סימן ליעקב ש"יוסף בני חי".

מצוות עגלה ערופה היא שכאשר מוצאים הרוג בשדה ואין יודעים מיהו הרוצח, יוצאים זקני העיר אל מחוץ לעיר ושם מכריזים, "ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו". מעשה זה מסמל את האחריות של זקני

ישראל ושופטיו לכל המתרחש באזורם, והם מצהירים, "לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות".

במובן הרוחני יש כאן ביטוי לאחריותם של הזקנים לחיי הרוח של כל יהודי. אם מוצאים יהודי שהוא בבחינת "חלל נופל בשדה" – נטול חיות יהודית, הנופל תחת טרדות ה"שדה" המסמל את חיי העולם הזה, על הזקנים לדעת שהדבר באחריותם. היה עליהם לצייד את היהודי הזה ב"מזונות" – בתורה ובמצוות, כדי שיעמוד מול קשיי החיים ב"שדה".

בדרך זו רמז יוסף ליעקב: ציידת אותי בתורה ובמצוות עד שגם לאחר שירדתי למצרים, "ערוות הארץ", נשביתי בין הגויים ועמדתי בכל הניסיונות והקשיים, בכל זאת עמדתי ביהדותי ובצדקתי ולא נעשיתי "חלל נופל בשדה".

כשראה יעקב את העגלות שמח שמחה גדולה עד ש"ותחי רוח יעקב". הוא קיבל כביכול חיים חדשים, שכן כאשר דואגים לחייו הרוחניים של יהודי לבל ייפול מול קשיי העולם ולא מרפים ממנו בלי לתת לו "מזונות" להתמודד עם האתגרים הקשים והניסיונות שבשדה, זוכים הנותנים בעצמם לתוספת כוח לעמוד מול הקשיים והניסיונות שבשדה ולתוספת חיים רוחניים.

(מתוך ליקוטי שיחות, כרך ל, עמ' 222)

הדס בוכריס

סטודנטית בהתמחויות למחשבת ישראל ולספרות

ובתכנית השלמות לליעוץ חינוכי

במעגלי העם היהודי

ציונות

פרופ' דן מכמן

המונח "ציונות" נוצר בשנת 1890 על ידי נתן בירנבאום, יליד תרכ"ד/1864, אשר עוד כסטודנט באוניברסיטת וינה החל להוציא ביטאון יהודי-לאומי.

התנועה הציונית צמחה בהדרגה במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, במסגרת עליית תופעת הלאומיות המודרנית ותקומת מדינות לאום ברחבי אירופה. העם היהודי, אשר במאה התשע-עשרה כ-80% ממנו חי באירופה, הושפע עמוקות מתופעת הלאומיות. כתוצאה מכך עלתה גם תפיסה לאומית יהודית מודרנית, ששאבה ממסורת "כלל ישראל" ושיבלה דרישות מודרניות.

אך דא עקא, "העם היהודי" לא ישב על טריטוריה מסוימת אחת, אלא היה מפוזר ומפורד בין העמים. בשל כך אפשר להבחין בשלוש מגמות עיקריות של לאומיות יהודית מודרנית: האחת נאבקה על השגת זכויות לאומיות (בתחומי חינוך, שפה ותרבות בעיקר) בתוך המדינות שבהן ישבו היהודים (מגמה זאת הובילו ההיסטוריון שמעון דובנוב, מזה, והתנועה הסוציאליסטית היהודית ה"בונד", מזה); השנייה ביקשה למצוא טריטוריה ליהודים במקום כלשהו בעולם, שבו יאפשרו ליהודים להקים מדינה או מחוז בניהול עצמי; השלישית ביקשה לרכז את היהודים או לפחות את מרביתם בארץ המולדת ההיסטורית ולהקים בה מסגרת שלטון עצמית – וזו הציונות.

סוגיות של חשיבה ציונית חלקית, אף כי לא תחת שם זה, הופיעו כבר מאמצע המאה התשע-עשרה בעיתונות ובספרות יהודית ואצל הוגים המכונים לעתים "מבשרי הציונות". מראשית שנות השבעים של המאה התשע-עשרה, בשל המצוקה הכלכלית ואנטישמיות מתחזקת, החלה הגירה גדולה של יהודים ממוזרח אירופה בכלל. אך נוכח הפרעות ביהודים ב"תחום המושב" בדרום רוסיה בשנים 1881–1882 ("הסופות שבנגב") התאגדו באופן ספונטני קבוצות של צעירים באגודות שחרתו על דגלן הגירה לארץ ישראל, במטרה לממש עצמאות יהודית. אגודות אלה כינו את עצמן "חובבי ציון", ובשנת 1884 יצרו קשר פדרטיבי ביניהן. מעטים מהם עלו לארץ ישראל והם נחשבים בתולדות הציונות כ"עלייה הראשונה".

לקראת אמצע שנות התשעים, לאחר שכבר נוצרה תשתית אידאולוגית ואף נטבע המונח "ציונות", הופיע העיתונאי היהודי-וינאי תיאודור (בנימין זאב) הרצל. לאחר התלבטויות רבות בדבר דרכו והדרך הראויה לאמנציפציה אמתית של היהודים, נטל יזמה לארגן את הציונים למיניהם וכינס את הקונגרס הציוני הראשון בעיר באזל שבשווייץ (1897). בעקבות הקונגרס נוסדה גם התנועה הציונית המאורגנת. בכך יצר לראשונה פרלמנט כלל-יהודי והפך את המושג המעורפל של "עם יהודי" לגוף פוליטי. כנשיא התנועה הציונית שהוקמה בעקבות הקונגרס בבאזל החל הרצל לשאת ולתת עם ראשי מדינות להשגת היעד של הקמת "מדינת היהודים" (זה שם ספרו האוטופי). בתוך התנועה הציונית עצמה התקבלה צורת השלטון הדמוקרטית שאפשרה את הקמתן של מפלגות אידאולוגיות שונות כדי לאפשר את שילובם של כל היהודים הרוצים בכך.

מכל הזרמים הלאומיים-יהודיים שצוינו לעיל, הציונות היא זו שהצליחה להגשים את מטרתה: הקמתה של מדינה, מדינת ישראל.